

Siber zorbalık davranışlarının lise öğrencilerinin demografik faktörlerine göre incelenmesi**Sevilay Koçak¹, Aysun Kınalı², Fadime Yazıcı³, Aslıhan Özen Üzel⁴**DOI [10.5281/zenodo.10719561](https://doi.org/10.5281/zenodo.10719561)**Özet**

Bu araştırma lise öğrencilerinin siber zorba davranışlarını araştırmak üzere gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerin siber zorbalığa varan davranışlarını değerlendirmek amacıyla, "Sanal Zorba Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek 19 madde ve üç alt boyuttan oluşmaktadır. Araştırmadan elde edilen veriler, "sanal ortamda engelleme ve zarar verme", "sanal ortamda söylenti çıkarma" ve "sanal ortamda cinsel zorbalık" boyutları ile incelenmiştir. Bu amaçla 2023-2024 eğitim-öğretim yılı, İzmir ili Bornova ilçesindeki liselerde 9. sınıftan 12. sınıfa kadar öğrenim görmekte olan öğrenciler seçilmiştir. Araştırmaya 421 öğrenci katılım sağlamıştır. Katılım sağlayan öğrencilerin 230'u kız, 191'i erkektir. Çalışmada, özellikle günde 4-6 saat çevrimiçi vakit geçiren öğrenciler arasında artan internet kullanımı ile artan siber zorbalık davranışları arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Ayrıca, ortaokul mezunu ebeveynlerin çocuklarının daha yüksek oranda siber zorbalık davranışı sergilemesi nedeniyle, ebeveynlerin eğitim düzeyi önemli bir rol oynamaktadır. Analiz ayrıca kardeş sayısının siber zorbalık eğilimlerini etkilediğini, daha geniş ailelerden gelen öğrencilerin belirli siber zorbalık davranışlarında farklı modeller sergilediğini ortaya koymaktadır. Ek olarak, aile gelir düzeyinin siber zorbalığın yaygınlığı ile ilişkili olması, sosyo-ekonomik faktörlerin çevrimiçi davranışın önemli belirleyicileri olduğunu vurgulamaktadır. Bulgular, öğrenciler için daha güvenli bir çevrimiçi ortam geliştirmek amacıyla okulları, aileleri ve politika yapıcılarını içeren işbirlikçi bir yaklaşıma duyulan ihtiyacı vurgulayarak siber güvenlik ve zorbalığın önlenmesi konusunda devam eden diyaloga katkıda bulunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Siber zorbalık, internet kullanımı, sosyo-demografik faktörler**Examining cyberbullying behaviors according to demographic factors of high school students****Abstract**

This research was conducted to investigate the cyberbullying behaviour of high school students. The "Cyber Bullying Scale" was used to evaluate students' behaviours that amounted to cyberbullying. The scale consists of 19 items and three subscales. The data obtained from the research were examined in terms of "blocking and harming in the virtual environment", "creating rumours in the virtual environment", and "sexual bullying in the virtual environment". For this purpose, students studying from 9th to 12th grades in high schools in the Bornova district of İzmir province in the 2023-2024 academic year were selected. Four hundred twenty-one students participated in the research. Of the participating students, 230 were girls and 191 were boys. The study shows that there is a significant relationship between increased internet use and increased cyberbullying behaviours, especially among students who spend 4-6 hours online a day. In addition, the educational level of the parents plays an important role, as children of secondary school graduate parents exhibit higher rates of cyberbullying behaviour. The analysis also reveals that the number of siblings influences cyberbullying tendencies, with students from more prominent families showing different patterns in certain cyberbullying behaviours. Additionally, family income level is associated with the prevalence of cyberbullying, highlighting that socio-economic factors are important determinants of online behaviour. The findings contribute to the ongoing dialogue on cyber safety and bullying prevention by highlighting the need for a collaborative approach involving schools, families, and policymakers to develop a safer online environment for students.

Keywords: Cyberbullying, internet usage, socio-demographic factors

¹ Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı, sevilaybora@hotmail.com

² Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı, aayysun87@gmail.com

³ Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı, fadimeyazici35@gmail.com

⁴ Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı, asli86ozen@gmail.com

Giriş

İnternet ve dijital teknolojilerin hayatımızın merkezine yerleşmesiyle birlikte, siber uzayda yaşanan etkileşimlerin doğası da sürekli evrim geçirmektedir. Bu etkileşimler, birçok fırsatın yanı sıra, yeni tür zorbalık biçimlerinden olan siber zorbalığın ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır. Siber zorbalık, teknolojinin getirdiği anonimlik ve erişilebilirlik sayesinde, geleneksel zorbalığın dijital bir uzantısı olarak kendini göstermektedir.

Teknolojilerinin son yıllarda kaydettiği büyük ilerlemeler, internetin yaşamımızda merkezi bir rol oynamasına neden olmuştur. Bu durum, kullanıcı sayısının sürekli artması ve kullanıcı yaş aralığının genişlemesiyle kendini göstermektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2021) tarafından 2021 yılında yapılan bir araştırma, internet kullanım yaşının altı yaşa kadar düştüğünü ve 2013 yılına kıyasla 6-15 yaş arası çocukların internet kullanım oranının %50.8'den %82.7'ye yükseldiğini ortaya koymuştur. Araştırma, çocukların neredeyse tamamının (%98.6) hemen hemen her gün veya haftada en az bir gün internet kullandığını, sosyal medya kullanım sürelerinin hafta içi günde ortalama 2 saat 54 dakika, hafta sonu ise 2 saat 44 dakika olduğunu belirtmektedir. Bu artış, mobil cihazların yaygınlaşması ve internetin zaman ve mekân sınırlamalarını ortadan kaldıran erişilebilirliği sayesinde. İnternet erişilebilirliği, özellikle gençlerin akranlarıyla sürekli iletişim halinde olmasını sağlamaktadır. Ancak bu durum, eğitim, sağlık, ulaşım gibi alanlarda pek çok kolaylık sağlarken, dijital bağımlılık, gerçek hayattan kopuş ve sanal zorbalık gibi riskleri de beraberinde getirmektedir (Manap & Durmuş, 2021).

Sanal zorbalık, internet ve mobil cihazların kullanımı aracılığıyla gerçekleşen ve geleneksel zorbalık kavramının dijital bir uzantısı olarak değerlendirilebilecek bir fenomendir. Geleneksel zorbalık fiziksel bir mekânda gerçekleşirken, sanal zorbalık için fiziki bir alan gerekmez, internet üzerinden, genellikle anonim bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Siber zorbalık, bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak kasten ve tekrarlayıcı bir biçimde başkalarına zarar verme eylemidir (Dinç, 2020). Siber zorbalığın tanımı, davranışın planlı, kasıtlı olması, tekrarlanması ve kişiyi zarara uğratması gerektiğini belirtir. Bu fenomen, sadece tek bir yöntemle değil, kışkırtma, çevrimiçi taciz, iftira ve karalama, başkası gibi davranma ve çevrimiçi müstehcen fotoğraf paylaşımı gibi çeşitli şekillerde karşımıza çıkabilmektedir (Olweus, 1993).

Siber zorbalığın nedenleri arasında aile içi iletişim eksiklikleri, yetersiz anne-baba etkileşimi, internet üzerinden kolay ulaşım ve anonimlik gibi faktörler bulunmaktadır. İnternet, siber zorbalıkların kimliklerini kolayca gizleyebilmelerine olanak tanıırken, bu durum zorbalığın tekrarlanması riskini artırmaktadır (Aksaray, 2011). Tanıdık olmayan kişilerden gelen arkadaşlık isteklerinin kabul edilmesi, sosyal medyada aşırı vakit geçirme ve hesapların halka açık kullanımı gibi durumlar, bireyleri siber zorbalık riskine daha da açık hale getirmektedir. Yapılan araştırmalar, hesabını açık kullanan kişilerin büyük bir kısmının siber zorbalığa maruz kaldığını göstermektedir (Kırna, 2020).

Siber zorbalığa maruz kalan kişiler, genellikle bu durumu paylaşmaktan çekinirler ve yaşadıkları olumsuz olayı başkalarıyla paylaştıklarında durumun daha da kötüleşeceğine inanırlar. Bu, siber zorbalıkla mücadelede önemli bir engel teşkil etmektedir. Mağdurların başvurduğu başa çıkma yöntemleri arasında siber zorbayı engellemek, hesap şifrelerini değiştirmek, cep telefonu numarasını değiştirmek gibi önlemler bulunmakta, bazı durumlarda yasal mercilere başvurulabilmektedir (Huang & Chou, 2010).

Siber zorbalıkla mücadelede eğitimcilerin, ebeveynlerin ve toplumun bütün bireylerinin teknolojik gelişmelere ayak uydurarak birlikte hareket etmeleri ve siber zorbalığı önleyici politikalar geliştirmeleri büyük önem taşımaktadır. Öğrencilerin siber zorbalıkla ilgili yaşadıkları sorunları anlamak ve üzerine gitmek, onlara destek olmak ve bu sorunların üstesinden gelmelerine yardımcı olmak amacıyla gerekli tedbirlerin alınması gerekmektedir (Türk & Şenyuva, 2021). Türk Milli Eğitim Temel Kanunu'nun vurguladığı üzere, beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bireylerin yetiştirilmesi hedefine ulaşmak için siber zorbalık gibi ciddi sorunlarla mücadele etmek zorunludur (Süslü, 2016). Bu mücadele, çocuklarımızın ve gençlerimizin daha sağlıklı sosyal ve psikolojik gelişimlerine olanak tanıyacak ve onları dijital çağın getirdiği risklere karşı daha dirençli hale getirecektir.

Bu araştırmada, lise öğrencilerinin siber zorbalık davranışları üzerinde demografik faktörlerin etkileri incelenmiştir. Araştırma, 421 öğrenciye uygulanan bir anketle, öğrencilerin internet kullanım alışkanlıklarından ebeveynlerinin eğitim seviyesine, kardeş sayısından ailelerinin gelir durumuna kadar pek çok değişkeni ele almıştır. Bu çalışma, siber zorbalığın sadece teknolojik bir sorun olmadığını, aynı zamanda sosyal ve ekonomik faktörlerle de derinden ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Böylece, siber zorbalıkla mücadelede, toplumsal bir farkındalık ve kapsamlı bir strateji geliştirilmesinin önemi bir kez daha vurgulanmaktadır. Söz konusu uygulamalar, gençlerin dijital dünyada güvenli ve sağlıklı bir şekilde yol bulmalarını sağlayacak, onları siber zorbalığın olumsuz etkilerinden koruyacak önlemleri içermelidir.

Yöntem

Araştırmanın deseni, çalışma grubu, verilerin toplanması, veri toplama araçları ve verilerin analizine yönelik bilgiler sunulmuştur.

Araştırmanın deseni

Araştırmada siber zorbalık davranışlarının lise öğrencilerinin demografik faktörlerine göre incelenmesi amacıyla, nicel araştırma desenlerinden ilişkisel tarama yöntemi kullanılmıştır. İlişkisel tarama yöntemi iki ya da daha çok değişken arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla kullanılan model olarak tanımlanmaktadır (Büyüköztürk vd., 2018). Araştırmada demografik faktörler bağımsız değişken olarak belirlenmiş, bağımlı değişken ise lise öğrencilerinin araştırmanın alt boyutları olan “sanal ortamda engelleme ve zarar verme”, “sanal ortamda söylenti çıkarma” ve “sanal ortamda cinsel zorbalık” olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın çalışma grubu

Araştırma evreninde 2023-2024 eğitim-öğretim yılı, İzmir ili Bornova ilçesindeki liselerde 9. Sınıf, 10. Sınıf, 11. sınıf ve 12. sınıf öğrencileri yer almaktadır. Katılımcı grubun belli bir bölgede yer alan liselerde gerçekleştirilmiş olması araştırmanın sınırlılığını çizmiştir.

Veri toplama araçları

Araştırmada Ayaş ve Horzum (2010) tarafından geliştirilen “Sanal Zorba / Kurban Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek, akranlarına “sanal zorbalık yapan” ve “sanal zorbalığa uğrayan” öğrencilerin sanal zorbalığı yapma ve maruz kalma düzeylerini ortaya koymak amacıyla toplam on dokuz maddeden oluşmaktadır. Sanal zorba ölçeği, ilki “sanal zorba ölçeği” ikincisi “sanal kurban ölçeği” olarak tanımlanan, aynı maddelerin farklı biçimde sorulmasından oluşan paralel iki ölçekten oluşmaktadır. Ölçekte öğrencilerin siber zorbalık davranışların ı

ölçmeye yarayan üç alt boyut yer almaktadır. Öğrencilerin sanal zorba ölçeğindeki davranış şekillerini gerçekleştirme sıklıklarını, sanal kurban ölçeğinde ise bu söz ve eylemlere ne sıklıkla uğradıklarını işaretlemeleri beklenmektedir. Faktörlerin Cronbach alfa iç tutarlık katsayılarına bakıldığında ölçeğin tümü için alfa değeri ($\alpha=,88$) olarak tespit edilmiştir. Ayrıca alt boyutlara ilişkin hesaplanan iç tutarlık katsayıları Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Ölçek ve alt boyutlar Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları

Alt boyutlar	Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı
Sanal ortamda engelleme ve zarar verme	,95
İnternette söylentiler yaratmak	,74
Çevrimiçi cinsel zorbalık	,94

Tablo 1’e göre, “sanal ortamda engelleme ve zarar verme” boyutu için $\alpha=,95$; “sanal ortamda söylenti çıkarma” boyutu için $\alpha=,74$ ve “sanal ortamda cinsel zorbalık” boyutu için $\alpha=,94$ olarak hesaplanmıştır.

Verilerin Analizi

Veri analizi süreci, SPSS 22.0 yazılımının kullanımıyla gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte, katılımcıların demografik bilgilerinin incelenmesinde tanımlayıcı istatistik tekniklerinden faydalanılmıştır. Araştırma verileri üzerinde analiz işlemleri başlatılmadan önce, varyans ve regresyon analizlerinin ön koşulları göz önünde bulundurulmuştur. İlk adımda, dikkatsizce tamamlanmış ve tüm ölçek maddelerine aynı değerin verildiği anketler, analize alınmadan elemine edilmiştir. Ölçek maddelerinin ortalama değerlerinin hesaplanmasında, SPSS 22.0 içerisinde bulunan 'Compute Variable' fonksiyonu kullanılmıştır. Veri setinin normal dağılımını test etmek için, basıklık ve çarpıklık değerlerine bakılmış ve bu değerlerin +1 ile -1 arasında olması ideal kabul edilmiştir, bu kriterler doğrultusunda Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk (2016) ile Seçer (2015)'in çalışmaları referans alınmıştır. Gruplar arasındaki farklılıkları analiz etmek amacıyla bağımsız gruplar t-testi ve ANOVA tekniği tercih edilmiştir. Elde edilen farklılıkların kaynağını belirlemek için ise Post-Hoc testleri uygulanmıştır.

Bulgular

Bu çalışmada analiz sonucunda ortaya çıkan bulgular ve bu bulgular için oluşturulan tablolar ve açıklamalar bu kısımda yer almaktadır.

Tablo 2. Demografik faktörlere ilişkin tanımlayıcı istatistik

Demografik Özellik	N	%	
İnternet kullanım sıklığı	1-3 saat	159	37,8
	4-6 saat	152	36,1
	7-9 saat	72	17,1
	10-12 saat	38	9,0
Annenin eğitim düzeyi	İlkokul mezunu	169	40,1
	Ortaokul mezunu	98	23,3
	Lise mezunu	94	22,3
	Lisans ve yüksek lisans mezunu	60	14,3
Babanın eğitim düzeyi	İlkokul mezunu	40	9,5
	Ortaokul mezunu	168	39,9
	Lise mezunu	182	43,2
	Lisans ve yüksek lisans mezunu	31	7,4
Kardeş sayısı	Hiç kardeşim yok	22	5,2
	1-2 kardeş	263	62,5
	3-4 kardeş	107	25,4
	5-6 kardeş	29	6,9
Aile gelir düzeyi	17.002 TL ve altı	22	5,2
	17.003 TL ve 32.999 TL arası	194	46,1
	33.000 TL ve 49.900 TL arası	152	36,1
	50.000 TL ve üstü	53	12,6

Tablo 2'ye göre öğrencilerin internet kullanım süresine göre dağılımlar incelendiğinde; katılımcıların %37,8'inin 1-3 saat, %36,1'inin 4-6 saat, %17,1'inin 7-9 saat ve %9'unun ise 10-12 saatini gün içinde internette geçirdikleri görülmektedir. Anne eğitim durumuna ilişkin olarak katılımcıların verdikleri yanıtlara göre; %40,1'i ilkokul, %23,3'ü ortaokul, %22,3'ü lise, %14,3'ü lisans ve lisansüstü mezunu olduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılara benzer soru bu defa babaları için yöneltilmiş ve buna göre katılımcılar babalarının eğitim durumları için; %9,5 ile ilkokul mezunu, %39,9 ile ortaokul mezunu, %43,2 ile lise mezunu ve %7,4 ile lisans ve lisansüstü mezunu yanıtı vermişlerdir. Öğrencilerin kardeş sayısına göre dağılımları incelendiğinde, %5,2'sinin kardeşinin olmadığı, %62,5'inin 1-2, %25,4'ünün 3-4, %5,9'unun da 5-6 kardeşinin olduğu görülmektedir. Katılımcıların ailelerinin gelir seviyesine göre dağılım sonuçları incelendiğinde, öğrencilerin %5,2'si 17.002 TL ve altı, %46,1'i 17.003 TL ve 32.999 TL arası, %36,1'i 33.000 TL ve 49.900 TL arası ve %12,6'sı 50.000 TL ve üstü olarak ifade etmişlerdir.

Tablo 3. Ölçek alt boyutlarına ilişkin tanımlayıcı istatistik

Alt boyutlar	N	Min	Max	Mean	Std. Deviation
Sanal ortamda engelleme ve zarar verme	421	1,00	4,13	1,78	,768
İnternette söylentiler yaratmak	421	1,25	4,50	2,06	,769
Çevrimiçi cinsel zorbalık	421	1,00	4,00	1,78	,752

“Siber Zorba Farkındalık Ölçeği” nde yer alan alt boyutlar için hesaplanan değerlere göre, “sanal ortamda engelleme ve zarar verme” için ortalama değer 1,78; “sanal ortamda söylenti çıkarma” için ortalama değer 2,06; “sanal ortamda cinsel zorbalık” için 1,78 olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu sonuçlara göre, öğrenciler sanal ortamda engelleme ve zarar verme ile sanal ortamda cinsel zorbalığa oranla daha çok sanal ortamda söylenti çıkarma yolu ile siber zorbalık uygulamaktadırlar.

Tablo 4. Lise öğrencilerinin siber zorbalık davranışlarının internet kullanım sıklığına göre ortalama ve standart sapma değerleri

Boyutlar	Gruplar	N	Mean	Std. Deviation
Sanal ortamda engelleme ve zarar verme	1-3 saat	159	1,59	,48
	4-6 saat	152	2,08	1,02
	7-9 saat	72	1,49	,54
	10-12 saat	38	1,88	,42
	Toplam	421	1,78	,77
İnternette söylentiler yaratmak	1-3 saat	159	1,96	,55
	4-6 saat	152	2,43	,97
	7-9 saat	72	1,70	,45
	10-12 saat	38	1,72	,41
	Toplam	421	2,06	,77
Çevrimiçi cinsel zorbalık	1-3 saat	159	1,74	,55
	4-6 saat	152	1,86	,86
	7-9 saat	72	1,74	,76
	10-12 saat	38	1,73	,99
	Toplam	421	1,78	,75

Katılımcıların siber zorbalık davranışlarının internet kullanım sıklığına göre ortalama ve standart sapma değerleri incelendiğinde, gün içinde 4-6 saat internet kullananların 2,08 ortalama puanla diğerlerine göre daha fazla “sanal ortamda engelleme ve zarar verme”, 2,43 ortalama puan ile “sanal ortamda söylenti çıkarma” ve 1,86 ortalama puan ile “sanal ortamda cinsel zorbalık” davranışında buldukları görülmektedir.

Tablo 5. Lise öğrencilerinin siber zorbalık davranışlarının internet kullanım sıklığına göre ANOVA ve Post-Hoc analiz sonuçları

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.	Tukey HSD
Sanal ortamda engelleme ve zarar verme	Gruplar arasında	25,397	3	8,466	15,870	,000	1-3 ile 4-6 saat; 4-6 ile 7-9 saat; 7-9 ile 10-12 saat
	Gruplar içinde	222,451	417	,533			
	Toplam	247,848	420				
Sanal ortamda söylenti çıkarma	Gruplar arasında	36,137	3	12,046	23,620	,000	1-3 ile 4-6 saat; 4-6 ile 7-9 / 10-12 saat
	Gruplar içinde	212,662	417	,510			
	Toplam	248,799	420				
Sanal ortamda cinsel zorbalık	Gruplar arasında	1,500	3	,500	,883	,450	-----
	Gruplar içinde	236,230	417	,566			
	Toplam	237,730	420				

Öğrencilerin siber zorbalık davranışlarının internet kullanım sıklığına göre Anova test sonuçları incelendiğinde, “sanal ortamda engelleme ve zarar verme” [$F(3, 420) = 15.870$] ve “sanal ortamda söylenti çıkarma” [$F(3, 420) = 23.620$] alt boyutları için hesaplanan farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Farklılığın kaynaklandığı kullanım sıklıklarının tespiti için Post-Hoc analizi yapılmıştır. Engelleme ve zarar verme davranışında bulunan katılımcılardan internet kullanımlarına göre oluşan farklılığın 1-3 saat ile 4-6 saat; 4-6 saat ile 7-9 saat ve 7-9 saat ile 10-12 saat arasında gerçekleştiği tespit edilmiştir. Sanal ortamda söylenti çıkarma alt boyutuna göre hesaplanan farklılığın, 1-3 saat ile 4-6 saat; 4-6 saat ile 7-9 saat ve 10-12 saat internet kullanan öğrencilerin verdikleri yanıtlardan kaynaklandığı anlaşılmıştır. Lise öğrencilerinin sanal ortamda cinsel zorbalık davranışlarının internet kullanım sıklığına göre oluşan farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür.

Tablo 6. Lise öğrencilerinin siber zorbalık davranışlarının anne eğitim durumuna göre ortalama ve standart sapma değerleri

Boyutlar	Gruplar	N	Mean	Std. Deviation
Sanal ortamda engelleme ve zarar verme	İlkokul mezunu	169	1,77	,80
	Ortaokul mezunu	98	2,04	,95
	Lise mezunu	94	1,68	,53
	Lisans ve yüksek lisans mezunu	60	1,54	,51
	Toplam	421	1,78	,77
Sanal ortamda söylenti çıkarma	İlkokul mezunu	169	2,03	,75
	Ortaokul mezunu	98	2,32	,96
	Lise mezunu	94	1,79	,48
	Lisans ve yüksek lisans mezunu	60	2,16	,70
	Toplam	421	2,06	,77
Sanal ortamda cinsel zorbalık	İlkokul mezunu	169	1,86	,85
	Ortaokul mezunu	98	1,88	,78
	Lise mezunu	94	1,59	,61
	Lisans ve yüksek lisans mezunu	60	1,68	,53
	Toplam	421	1,78	,75

Katılımcıların siber zorbalık davranışlarının anne eğitim durumuna göre ortalama ve standart sapma değerleri incelendiğinde, “sanal ortamda engelleme ve zarar verme” davranışında bulunan öğrencilerin 2,04 ortalama puan; “sanal ortamda söylenti çıkarma” davranışında bulunan öğrencilerin 2,32 ortalama puan ve “sanal ortamda cinsel zorbalık” davranışında bulunanların 1,88 ortalama puan ile anne eğitim durumlarının ortaokul mezunu oldukları görülmektedir.

Tablo 7. Lise öğrencilerinin siber zorba davranışlarının anne eğitim durumuna göre ANOVA ve Post-Hoc analiz sonuçları

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.	Tukey HSD
Sanal ortamda engelleme ve zarar verme	Gruplar arasında	11,127	3	3,709	6,534	,000	İlkokul- Ortaokul; Ortaokul-Lise/Lisans ve yüksek lisans mezunu
	Gruplar içinde	236,720	417	,568			
	Toplam	247,848	420				
İnternette söylentiler yaratmak	Gruplar arasında	14,170	3	4,723	8,395	,000	İlkokul- Ortaokul; Ortaokul- Lise; Lise-Lisans ve yüksek lisans mezunu
	Gruplar içinde	234,629	417	,563			
	Toplam	248,799	420				
Çevrimiçi cinsel zorbalık	Gruplar arasında	5,984	3	1,995	3,589	,014	Lise ile ilkokul/Ortaokul
	Gruplar içinde	231,745	417	,556			
	Toplam	237,730	420				

Öğrencilerin siber zorbalık davranışlarının anne eğitim durumuna göre Anova test sonuçları incelendiğinde, “sanal ortamda engelleme ve zarar verme” [$F(3, 420) = 6.534$], “sanal ortamda söylenti çıkarma” [$F(3, 420) = 8.395$] ve “sanal ortamda cinsel zorbalık” [$F(3, 420) = 3.589$] alt boyutları için hesaplanan farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Post-Hoc analiz sonuçlarına göre engelleme ve zarar verme davranışlarında istatistiksel farklılık, anne eğitim durumları ilkökul-ortaokul; ortaokul-lise/lisans ve yüksek lisans mezunu olan öğrencilerden kaynaklandığı tespit edilmiştir. Sanal ortamda söylenti çıkarma davranışlarındaki istatistiksel farklılık, anne eğitim durumları ilkökul- ortaokul; ortaokul- lise; lise-lisans ve yüksek lisans mezunu öğrencilerden kaynaklanmaktadır. Sanal ortamda cinsel zorbalık yapan katılımcıların anne eğitim durumlarının lise ile ilkökul/ortaokul mezunu olanlar arasında farklılık gözlenmiştir.

Tablo 8. Lise öğrencilerinin siber zorbalık davranışlarının baba eğitim durumuna göre ortalama ve standart sapma değerleri

Boyutlar	Gruplar	N	Mean	Std. Deviation
Sanal ortamda engelleme ve zarar verme	İlkokul mezunu	40	1,00	,00
	Ortaokul mezunu	168	1,93	,77
	Lise mezunu	182	1,84	,79
	Lisans ve yüksek lisans mezunu	31	1,58	,42
	Toplam	421	1,78	,77
İnternette söylentiler yaratmak	İlkokul mezunu	40	2,21	,63
	Ortaokul mezunu	168	2,03	,75
	Lise mezunu	182	2,05	,86
	Lisans ve yüksek lisans mezunu	31	2,15	,35
	Toplam	421	2,06	,77
Çevrimiçi cinsel zorbalık	İlkokul mezunu	40	2,01	,79
	Ortaokul mezunu	168	1,75	,79
	Lise mezunu	182	1,75	,73
	Lisans ve yüksek lisans mezunu	31	1,83	,57
	Toplam	421	1,78	,75

Lise öğrencilerinin siber zorbalık davranışlarının baba eğitim durumuna göre ortalama ve standart sapma değerlerine göre, “sanal ortamda engelleme ve zarar verme” davranışında bulunan öğrencilerin 1,93 ortalama puan ile ortaokul mezunu; “sanal ortamda söylenti çıkarma” davranışında bulunan öğrencilerin 2,21 ortalama puan ile ilkökul mezunu ve “sanal ortamda cinsel zorbalık” davranışında bulunanların 2,01 ortalama puan ile baba eğitim durumlarının ilkökul mezunu olduğu görülmektedir.

Tablo 9. Lise öğrencilerinin siber zorba davranışlarının baba eğitim durumuna göre ANOVA ve Post-Hoc analiz sonuçları

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.	Tukey HSD
Sanal ortamda engelleme ve zarar verme	Gruplar arasında	30,234	3	10,078	19,312	,000	İlkokul-Ortaokul / Lise / Lisans ve yüksek lisans mezunu
	Gruplar içinde	217,613	417	,522			
	Toplam	247,848	420				
İnternette söylentiler yaratmak	Gruplar arasında	1,305	3	,435	,733	,533	-----
	Gruplar içinde	247,494	417	,594			
	Toplam	248,799	420				
Çevrimiçi cinsel zorbalık	Gruplar arasında	2,595	3	,865	1,534	,205	-----
	Gruplar içinde	235,135	417	,564			
	Toplam	237,730	420				

Öğrencilerin siber zorbalık davranışlarının baba eğitim durumuna göre Anova test sonuçları incelendiğinde "sanal ortamda engelleme ve zarar verme" [$F(3, 420) = 19,312$], alt boyutu için hesaplanan farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Post-hoc analiz sonucuna göre engelleme ve zarar verme davranışlarında istatistiksel farklılığın baba eğitim durumları ilkokul-ortaokul; lise-lisans ve yüksek lisans mezunu olan öğrencilerden kaynaklandığı tespit edilmiştir. "Sanal ortamda söylenti çıkarma" [$F(3, 420) = ,733$] ve "sanal ortamda cinsel zorbalık" [$F(3, 420) = 1,534$], alt boyutları için öğrencilerin siber zorbalık davranışları ile baba eğitim durumları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilememiştir.

Tablo 10. Lise öğrencilerinin siber zorba davranışlarının kardeş sayısına durumuna göre ortalama ve standart sapma değerleri

Boyutlar	Gruplar	N	Mean	Std. Deviation
Sanal ortamda engelleme ve zarar verme	Hiç kardeşim yok	22	1,18	,19
	1-2 kardeş	263	1,85	,85
	3-4 kardeş	107	1,82	,57
	5-6 kardeş	29	1,43	,49
	Toplam	421	1,77	,77
İnternette söylentiler yaratmak	Hiç kardeşim yok	22	1,38	,13
	1-2 kardeş	263	2,14	,86
	3-4 kardeş	107	1,98	,44
	5-6 kardeş	29	2,23	,86
	Toplam	421	2,06	,77
Çevrimiçi cinsel zorbalık	Hiç kardeşim yok	22	1,77	,57
	1-2 kardeş	263	1,77	,79
	3-4 kardeş	107	1,87	,68
	5-6 kardeş	29	1,54	,74
	Toplam	421	1,78	,75

Lise öğrencilerinin siber zorbalık davranışlarının kardeş sayısına göre ortalama ve standart sapma değerleri incelendiğinde, "sanal ortamda engelleme ve zarar verme" davranışında bulunan öğrencilerin 1,85 ortalama puan ile 1-2 kardeş, "sanal ortamda söylenti çıkarma" davranışında bulunan öğrencilerin 2,23 ortalama puan ile 5-6 kardeş, "sanal ortamda cinsel zorbalık" davranışında bulunanların ise 1,87 ortalama puan ile 3-4 kardeş oldukları görülmektedir.

Tablo 11. Lise öğrencilerinin sanal kurban farkındalığının kardeş sayısına göre ANOVA ve Post-Hoc analiz sonuçları

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.	Tukey HSD
Sanal ortamda engelleme ve zarar verme	Gruplar arasında	12,875	3	4,292	7,616	,000	Kardeşim yok-1-2 kardeş/3-4 kardeş; 1-2 kardeş-5-6 kardeş;
	Gruplar İçinde	234,973	417	,563			
	Toplam	247,848	420				
İnternette söylentiler yaratmak	Gruplar arasında	13,435	3	4,478	7,934	,000	Kardeşim yok-1-2 kardeş/3-4 kardeş/5-6 kardeş;
	Gruplar İçinde	235,364	417	,564			
	Toplam	248,799	420				
Çevrimiçi cinsel zorbalık	Gruplar arasında	2,526	3	,842	1,493	,216	-----
	Gruplar İçinde	235,204	417	,564			
	Toplam	237,730	420				

Öğrencilerin siber zorbalık davranışlarının kardeş sayısına göre anova test sonuçları incelendiğinde “sanal ortamda engelleme ve zarar verme” [F (3, 420) = 7,616] ile “sanal ortamda söylenti çıkarma” [F (3, 420) = 7,934] alt boyutları için hesaplanan farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Yapılan Post-hoc analiz sonucuna göre engelleme ve zarar verme davranışlarında istatistiksel farklılığın kardeşi olmayan katılımcılar ile 1-2 kardeşi olan ve 3-4 kardeşi olanlar arasında, 1-2 kardeşi olanlarla 5-6 kardeşi olanlar arasında oluşan farklılıktan kaynaklandığı tespit edilmiştir. “Sanal ortamda söylenti çıkarma” alt boyutunda ise söz konusu farklılığın kardeşi olmayanlarla 1-2 / 3-4 / 5-6 kardeşi olanlar arasındaki farklılıktan kaynaklandığı tespit edilmiştir. “Sanal ortamda cinsel zorbalık” [F (3, 420) = 1,493] alt boyutu için öğrencilerin siber zorbalık davranışları ile kardeş sayısı arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilememiştir.

Tablo 12. Lise öğrencilerinin siber zorba davranışlarının ailenin gelir düzeyine göre ortalama ve standart sapma değerleri

Boyutlar	Gruplar	N	Mean	Std. Deviation
Sanal ortamda engelleme ve zarar verme	17.500 TL ve altı	22	1,00	,00
	17.501 TL ve 32.999 TL arası	194	1,73	,53
	33.000 TL ve 49.900 TL arası	152	2,10	,98
	50.000 TL ve üstü	53	1,34	,43
	Toplam	421	1,78	,77
Sanal ortamda engelleme ve zarar verme	17.500 TL ve altı	22	1,88	,38
	17.501 TL ve 32.999 TL arası	194	1,87	,51
	33.000 TL ve 49.900 TL arası	152	2,44	,99
	50.000 TL ve üstü	53	1,77	,52
	Toplam	421	2,06	,77
İnternette söylentiler yaratmak	17.500 TL ve altı	22	2,34	,85
	17.501 TL ve 32.999 TL arası	194	1,68	,74
	33.000 TL ve 49.900 TL arası	152	1,80	,77
	50.000 TL ve üstü	53	1,87	,58
	Toplam	421	1,78	,75

Lise öğrencilerinin siber zorba davranışlarının ailenin gelir düzeyine göre ortalama ve standart sapma değerleri incelendiğinde, “sanal ortamda engelleme ve zarar verme” davranışında bulunan öğrencilerin 2,10 ortalama puan ile 33.000 TL ve 49.900 TL arası gelire sahip, “sanal ortamda söylenti çıkarma” davranışında bulunanların 2.44 ortalama puan ile 33.000 TL ve 49.900 TL arası gelire sahip, “sanal ortamda cinsel zorbalık” davranışında bulunanların ise 2.34 ortalama puanla 17.500 TL ve altı gelire sahip oldukları tespit edilmiştir.

Tablo 13. Lise öğrencilerinin siber zorba davranışlarının ailenin gelir düzeyine göre ANOVA ve Post-Hoc analiz sonuçları

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.	Tukey HSD
Sanal ortamda engelleme ve zarar verme	Gruplar arasında	39,983	3	13,328	26,737	,000	17.500 TL ve altı-17.501 TL ve 32.999 TL/33.000 TL ve 49.900 TL arası; 17.501 TL ve 32.999 TL-17.500 TL ve altı/33.000 TL ve 49.900 TL arası/50.000 TL ve üstü; 33.000 TL ve 49.900-17.500 TL ve altı/17.501 TL ve 32.999 TL arası/50.000 TL ve üstü
	Gruplar içinde	207,865	417	,498			
	Toplam	247,848	420				
İnternette söylentiler yaratmak	Gruplar arasında	34,337	3	11,446	22,255	,000	17.500 TL ve altı-33.000 TL ve 49.900 TL arası; 17.501 TL ve 32.999 TL-33.000 TL ve 49.900 TL arası; 33.000 TL ve 49.900-17.500 TL ve altı/17.501 TL ve 32.999 TL arası/50.000 TL ve üstü
	Gruplar içinde	214,462	417	,514			
	Toplam	248,799	420				
Çevrimiçi cinsel zorbalık	Gruplar arasında	9,205	3	3,068	5,599	,001	17.500 TL ve altı-17.501 TL ve 32.999 TL/33.000 TL ve 49.900 TL arası
	Gruplar içinde	228,525	417	,548			
	Toplam	237,730	420				

Katılımcıların siber zorba davranışlarının aile gelir düzeyi için hesaplanan Anova ve Post-Hoc analiz sonuçlarına göre, “sanal ortamda engelleme ve zarar verme” [F (3, 420) = 26,737], “sanal ortamda söylenti çıkarma” [F (3, 420) = 22,255] ve “sanal ortamda cinsel zorbalık” [F (3, 420) = 5,599] alt boyutları için aralarında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Post-Hoc analiz sonuçlarına bakıldığında engelleme ve zarar verme davranışlarında istatistiksel farklılığın 17.500 TL ve altı-17.501 TL ve 32.999 TL/33.000 TL ve 49.900 TL arası; 17.501 TL ve 32.999 TL-17.500 TL ve altı/33.000 TL ve 49.900 TL arası/50.000 TL ve üstü; 33.000 TL ve 49.900-17.500 TL ve altı/17.501 TL ve 32.999 TL arası/50.000 TL ve üstü arasında; sanal ortamda söylenti çıkarma davranışlarında farklılığın 17.500 TL ve altı-33.000 TL ve 49.900 TL arası; 17.501 TL ve 32.999 TL-33.000 TL ve 49.900 TL arası; 33.000 TL ve 49.900-17.500 TL ve altı/17.501 TL ve 32.999 TL arası/50.000 TL ve üstü arasında ve sanal ortamda cinsel zorbalık davranışı için farklılığın 17.500 TL ve altı-17.501 TL ve 32.999 TL/33.000 TL ve 49.900 TL arasında gerçekleştiği görülmektedir.

Sonuç

Araştırma sonuçları, lise öğrencilerinin internet kullanım alışkanlıklarının, ebeveynlerin eğitim seviyelerinin, kardeş sayısının ve ailenin ekonomik durumunun, siber zorbalık davranışları üzerindeki etkisini değerlendirmektedir. Bu analiz, internet kullanım süresinden ebeveyn eğitim seviyesine, ailenin sosyoekonomik durumundan kardeş sayısına kadar değişen faktörlerin, gençlerin siber ortamda sergiledikleri davranışlar üzerinde nasıl bir etki yarattığını detaylı bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu analiz, siber zorbalıkla mücadelede yalnızca bireysel davranışların değil, aynı zamanda aile, sosyal çevre ve ekonomik koşulların da dikkate alınması gerektiğini göstermektedir. Çocukların ve gençlerin çevrimiçi güvenliğinin sağlanması, bireysel, ailesel ve toplumsal düzeyde kapsamlı stratejilerin benimsenmesini gerektirir. Eğitim, farkındalık ve sosyal destek programları, bu sorunun üstesinden gelmek için çok yönlü bir yaklaşım sunmaktadır. İncelediğimiz veriler, lise öğrencilerinin internet kullanım alışkanlıkları, ailelerinin eğitim durumu, kardeş sayıları ve gelir düzeylerine göre siber zorbalık davranışlarını kapsamaktadır. Verilerde dikkat çeken noktalar, öğrencilerin gün içinde interneti ne kadar süre kullandıkları, anne ve babalarının eğitim durumları, kardeş sayıları ve ailelerinin gelir düzeyleri ile siber zorbalık davranışlarının alt boyutları (sanal ortamda engelleme ve zarar verme, sanal ortamda söylenti çıkarma ve sanal ortamda cinsel zorbalık) arasındaki ilişkidir. Gün içinde 4-6 saat internet kullanan öğrencilerin, siber zorbalık davranışlarının çeşitli boyutlarında (özellikle engelleme, zarar verme ve söylenti çıkarma) daha yüksek puanlar aldıkları görülmektedir. Bu, internet kullanım süresinin artmasıyla siber zorbalık eğilimlerinin de arttığını göstermektedir. İnternet kullanım süresi ile siber zorbalık davranışları arasındaki ilişkiye göre, internet kullanımının artışıyla birlikte siber zorbalık davranışlarında görülen artış, gençlerin çevrimiçi ortamlarda daha fazla vakit geçirdikçe, olumsuz davranışları benimseme olasılıklarının arttığını göstermektedir. Anne ve babaların eğitim durumlarına göre yapılan analizler, özellikle ortaokul mezunu olan ebeveynlerin çocuklarının siber zorbalık davranışlarında daha yüksek puanlar aldığını ortaya koymuştur. Bu durum, ebeveyn eğitim seviyesinin çocukların online davranışları üzerinde önemli bir etkiye sahip olabileceğini düşündürmektedir. Ebeveynlerin eğitim seviyesi ile çocukların siber zorbalık davranışları arasında gözlemlenen ilişki, ebeveynlerin eğitim düzeyinin, çocukların çevrimiçi davranışlarını şekillendirmede önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Kardeş sayısı ile siber zorbalık arasında da belirgin bir ilişki bulunmaktadır. Özellikle 5-6 kardeşe sahip öğrencilerin söylenti çıkarma davranışında daha yüksek puanlar aldığı görülmüştür. Bu, aile içi dinamiklerin ve sosyal çevrenin çocukların siber ortamda sergiledikleri davranışlar üzerinde etkili olabileceğini gösterir. Kardeş sayısının siber zorbalık davranışları üzerindeki etkisinin incelenmesi, aile içi sosyal dinamiklerin ve çocukların sosyal becerilerinin gelişimindeki rolün altını çizmektedir. Ailelerin gelir düzeyleri ile siber zorbalık davranışları arasında da önemli bir ilişki tespit edilmiştir. Özellikle orta gelir grubuna dâhil olan öğrencilerin engelleme ve zarar verme ile söylenti çıkarma davranışlarında daha yüksek puanlar aldıkları görülmüştür. Bu durum, ekonomik faktörlerin de çocukların siber ortamda sergiledikleri davranışlar üzerinde etkili olabileceğini göstermektedir. Ailelerin ekonomik durumlarının siber zorbalık davranışları üzerindeki etkisi, sosyoekonomik faktörlerin gençlerin çevrimiçi etkileşimlerini nasıl şekillendirebileceğini göstermektedir. Daha düşük gelir seviyelerine sahip ailelerin çocuklarının, belirli siber zorbalık davranışlarında daha yüksek puanlar alması, ekonomik stresin ve sosyal çevrenin, gençlerin sanal davranışları üzerinde dolaylı yollardan etkili olabileceğini düşündürmektedir. Bu durum, siber zorbalıkla mücadelede, ekonomik ve sosyal destek mekanizmalarının da göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgular. Yapılan analizler, siber zorbalık davranışlarının çok boyutlu bir olgu

olduğunu ve çeşitli sosyo-demografik faktörlerle ilişkili olduğunu göstermektedir. İnternet kullanım süresi, ebeveynlerin eğitim durumu, kardeş sayısı ve ailelerin gelir düzeyi gibi faktörlerin siber zorbalık davranışlarını etkileyebileceği anlaşılmaktadır. Bu çalışma, siber zorbalık davranışlarının yalnızca bireysel tercihlerden değil, aynı zamanda bireylerin sosyal ve ekonomik koşullarından da etkilendiğini ortaya koymaktadır. Özellikle ebeveynlerin eğitim seviyesi ve ailenin gelir düzeyi gibi faktörlerin, çocukların siber ortamda sergiledikleri davranışlar üzerinde belirleyici olabileceği görülmektedir.

Bu çalışmanın bulguları, mevcut literatürdeki benzer araştırmalarla karşılaştırıldığında, birçok açıdan uyum göstermektedir. Örneğin, internet kullanım süresinin artışının siber zorbalık davranışlarıyla ilişkili olduğunu gösteren çalışmalar bulunmaktadır. Patchin ve Hinduja (2011) tarafından yapılan bir çalışma, internet ve sosyal medya kullanım süresinin uzunluğunun, gençler arasında siber zorbalık eğilimlerini artırdığını ortaya koymaktadır. Bu çalışma, mevcut araştırmanın bulgularıyla uyumlu olarak, internet kullanımının sınırlandırılmasının ve denetlenmesinin, siber zorbalığı azaltmada potansiyel bir strateji olabileceğini öne sürmektedir. Ebeveynlerin eğitim seviyesinin çocuklarının siber davranışları üzerinde etkili olduğunu gösteren bulgular da literatürde desteklenmektedir. Livingstone ve Johanna (2008) tarafından yapılan bir çalışma, ebeveynlerin eğitim seviyesinin yüksek olmasının, çocukların internet kullanımı konusunda daha bilinçli olmalarına ve çevrimiçi risklerle daha etkili bir şekilde başa çıkmalarına yardımcı olduğunu belirtmektedir. Bu, ebeveynlerin çocuklarıyla internet kullanımı ve çevrimiçi güvenlik konularında etkili iletişim kurma kapasitesinin önemini vurgulamaktadır. Kardeş sayısı ve ailelerin ekonomik durumunun siber zorbalık davranışları üzerindeki etkisiyle ilgili bulgular da literatürdeki diğer çalışmalarla paralellik göstermektedir. Örneğin, Ghamrawi, Ghamrawi, ve Shal (2016) tarafından yapılan bir çalışma, aile yapısının ve sosyoekonomik statünün, gençlerin çevrimiçi davranışları ve karşılaştıkları riskler üzerinde belirgin bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Bu çalışmalar, siber zorbalıkla mücadelede sosyo-ekonomik ve ailevi faktörlerin dikkate alınması gerektiğini destekleyen mevcut araştırmanın bulgularını yansıtmaktadır. Sonuç olarak, bu çalışmanın bulguları, genel olarak literatürdeki benzer araştırmalarla uyumlu olup, internet kullanımının sınırlandırılması ve denetlenmesi, ebeveynlerin eğitim seviyesi, kardeş sayısı ve ailelerin ekonomik durumu gibi faktörlerin siber zorbalık üzerindeki etkilerine dair mevcut anlayışımızı güçlendirmektedir. Bu uyum, söz konusu faktörlerin siber zorbalıkla mücadelede dikkate alınması gerektiğine dair geniş bir uzlaşma olduğunu göstermektedir.

Referans

- Aksaray, S. (2011). Siber zorbalık. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(2), 405-432.
- Ayaş, T., ve Horzum, M. B. (2013). İlköğretim öğrencilerinin internet bağımlılığı ve aile internet tutumu. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(39), 46-57.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E.K., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2018). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2016). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.
- Dinç, E. S. (2020). Sosyal medya ortamlarında siber zorbalık: Lise öğrencilerinin siber zorbalık deneyimlerinin incelenmesi. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 4(1), 24-39.
- Ghamrawi, N. A., Ghamrawi, N., ve Shal, T. (2016). Teachers' perception of cyberbullying in lebanese public school. *Open Journal of Leadership*, 4(5), 95-109.
- Huang, Y. Y., ve Chou, C. (2010). An analysis of multiple factors of cyberbullying among junior high school students in Taiwan. *Computers In Human Behavior*, 26(6), 1581-1590
- Kırna, M. (2020, 02). *Siber zorbalık nedir ? nedenleri nelerdir ?*. Cumhuriyet.com.tr. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siber-zorbalik-nedir--nedenleri-nelerdir--1722370>
- Livingstone, S., ve Johanna, E. (2008). Parental mediation of children's internet use. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 52(4), 581-599.
- Manap, A. ve Durmuş, E. (2021). Dijital ebeveynlik farkındalığının aile içi roller ve çocukta internet bağımlılığına göre incelenmesi. *e-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 12 (1), 141-156.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Oxford: Blackwell.
- Patchin, J. W., ve Hinduja, S. (2011). Traditional and nontraditional bullying among youth: A test of general strain theory. *Youth & Society*, 43(2), 727-751.
- Seçer, İ. (2015). Zorbalıkla başa çıkma stratejileri ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi* (30), 85-105.
- Süslü, D. P. (2016). Lise öğrencilerinde siber zorbalık ve siber mağduriyetin benlik saygısı anne, baba ve akran ilişkileri açısından incelenmesi. Yayınlanmamış doktora tezi. İstanbul: Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türk, B. ve Şenyuva, G. (2021). Şiddet sarmalı içinden siber zorbalık: Bir gözden geçirme. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 462-479.
- Türkiye istatistik kurumu (2021, 12). *Çocuklarda bilişim teknolojileri kullanım araştırması, 2021*. Data.tuik.gov.tr. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Cocuklarda-Bilisim-Teknolojileri-Kullanim-Arastirmasi-2021-41132>